

ΕΙΝΑΙ Η ΙΣΟΤΗΤΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΕΥΚΑΙΡΙΩΝ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ Ή ΜΥΘΟΣ;

Λάζαρος Παπαδόπουλος

Δάσκαλος μετεκπαιδευόμενος στη Διετή Μετεκπαίδευση του Παιδαγωγικού Τμήματος του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης με οργανική θέση στην περιφέρεια του 2ου Γραφείου Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης του Νομαρχιακού Διαμερίσματος Καβάλας

Εισαγωγή

Ένα μεγάλο αίτημα των καιρών μας είναι ο προσανατολισμός των εκπαιδευτικών συστημάτων κάθε τύπου στην παροχή ίσων εκπαιδευτικών ευκαιριών προς όλους τους μαθητές. Η εξέλιξη και η ανάπτυξη των ατόμων - μαθητών δεν πρέπει να επηρεάζεται από την οικονομική και κοινωνική τους κατάσταση, αλλά να έχουν τη δυνατότητα πρόσβασης στις ανώτερες θέσεις της εκπαιδευτικής κλίμακας σε σχέση μόνο με τις πνευματικές τους ικανότητες¹.

Ιστορικά, το αίτημα αυτό δεν υπήρχε τόσο έντονο στις κοινωνίες πριν το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, διότι κυριαρχούσε μια μοιρολατρική στάση σε αυτές σχετικά με το ότι η «Ανάγκη» και η «Μοίρα» ήταν αυτές που προόριζαν το παιδί αν θα μάθει γράμματα ή όχι, όπως είχαν κάνει και για τον πατέρα του. Μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο όμως η ιδεολογία αυτή άλλαξε. Άρχισε να γίνεται λόγος για εκδημοκρατισμό της εκπαίδευσης και για ίσες ευκαιρίες των ατόμων σε αυτή. Ως πιθανότερος λόγος για τη στροφή αυτή θεωρείται η αναπάντεχα σύντομη και δυναμική οικονομική βελτίωση των βιομηχανικών χωρών, αλλά και εκείνων που είχαν υποστεί σοβαρές καταστροφές από τον πόλεμο².

Από κει και μετά, μέσα από την εξελικτική πορεία του χρόνου, το αίτημα αυτό έγινε επιτακτική ανάγκη σε όλες τις κοινωνίες, εφόσον έγινε κατανοητό σε αυτές ότι η αξία τους αποτελεί συνάρτηση της αξίας όλων των ατόμων που τις αποτελούν. Η ανάπτυξη λοιπόν των κοινωνιών και των λαών έρχεται μέσα από την ανάπτυξη των ατόμων τους και αυτή είναι απόρροια της παροχής ίσων εκπαιδευτικών ευκαιριών σε όλους, ανεξάρτητα των κοινωνικών και οικονομικών τους προϋποθέσεων.

Σε όλα τα παραπάνω συνέτεινε και ο εκδημοκρατισμός των κοινωνιών που απαιτούσαν πλέον ευρύτερη κοινωνική ισότητα και αξιοκρατία για τα μέλη τους. Βασικός μοχλός για την επίτευξη των παραπάνω είναι η παιδεία με παροχή ίσων εκπαιδευτικών ευκαιριών που είναι στοιχείο κοινωνικής δικαιοσύνης και δημοκρατίας.

---

1. Χαραλαμπίδης Ν. Γιάννης, Γενική Παιδαγωγική, Αθήνα 1983, σελ. 333.
2. Μυλωνάς Θεόδωρος, Κοινωνική αναπαραγωγή στο σχολείο, σελ. 145.

Για να μορφώσουμε όμως γνώμη για το θέμα της παροχής ίσων εκπαιδευτικών ευκαιριών θα πρέπει να δούμε τους παράγοντες που την επηρεάζουν και διαμορφώνουν την πρακτική εφαρμογή της στα εκπαιδευτικά δεδομένα. Παράλληλα, θα πρέπει να δούμε αν η πολιτεία *ενδιαφέρεται* ή *μπορεί* να αλλάξει - τροποποιήσει αυτούς τους παράγοντες ώστε να γίνει πράξη μια *πραγματική* παροχή ίσων εκπαιδευτικών ευκαιριών και να μη μείνουμε σε μια επιφανειακή τροποποίηση λεπτομερειών αφήνοντας τα πραγματικά προβλήματα άλυτα και την εκπαίδευση στην ίδια κατάσταση.

Εντοπισμός προβλήματος

Για την κάλυψη της ανάγκης ίσων εκπαιδευτικών ευκαιριών φάνηκε αρχικά να αρκούν τα μέτρα που λαμβάνονται, όπως, η «δωρεάν παιδεία» (δωρεάν χορήγηση σχολικών βιβλίων, παροχή διευκολύνσεων σε έξοδα διατροφής, διαμονής, στέγασης, μετακίνησης, χορήγησης υποτροφιών, κ.ά.), η κατασκευή νέων διδακτηρίων, η θέσπιση εισαγωγικών εξετάσεων με ενιαία και αδιάβλητα κριτήρια για όλους, ο διορισμός περισσότερων εκπαιδευτικών, κ.τ.λ.

Όμως, όλα τα παραπάνω δεν έλυσαν το πρόβλημα, αφού έρχονται να σταθούν στα αποτελέσματα και όχι στα αίτια που οδηγούν στην κακή σχολική επίδοση και στη σχολική αποτυχία.

Έτσι, οι διάφορες κυβερνήσεις σ' όλον τον κόσμο αναγκάστηκαν να αναθέσουν σε ειδικούς ερευνητές να μελετήσουν βαθύτερα το θέμα.

Τα συμπεράσματα των ερευνών αυτών συγκλίνουν στο ότι, παρόλο που όλα τα παραπάνω είναι ευεργετικά για τους μαθητές και την παιδεία, δεν είναι αυτά που εξασφαλίζουν ίσες εκπαιδευτικές δυνατότητες σε όλα τα παιδιά, διότι υπάρχουν άλλα βαθύτερα αίτια που δεν καλύπτονται με εκπαιδευτικά μέτρα και που έχουν δυσμενέστερη επίδραση πάνω στα άτομα και προκαλούν τη μειωμένη σχολική τους επίδοση και τελικά τη σχολική τους αποτυχία.

Τα αίτια αυτά θα πρέπει να αναζητηθούν όχι στην πνευματική τους κατάσταση (εξυπνάδα, ικανότητα, κ.τ.λ.), αλλά στο κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο της οικογένειας, στον τρόπο διαμονής των μαθητών, στο ρόλο της μητέρας, στο φυσικό και γλωσσικό περιβάλλον, στο φύλο, στην καταγωγή του ατόμου από κάποια μειονότητα, στο πολιτισμικό κεφάλαιο των μαθητών.

Τέτοιες έρευνες έγιναν στη Γερμανία, στην Αγγλία, τη Δανία, την Ε.Σ.Σ.Δ. και σε άλλες χώρες, αλλά κυρίως στις Η.Π.Α. με τα ποικίλα προβλήματα και διαφοροποιήσεις που η τελευταία αντιμετωπίζει.

Οι διαπιστώσεις των ερευνών αυτών παρουσιάζονται αναλυτικότερα κατά κατηγορία παρακάτω.

Επίδοση σε σχέση με την κοινωνική προέλευση και την οικονομική κατάσταση

Το αντικείμενο έρευνας που απασχόλησε τους ερευνητές σχετικά με την παροχή ή όχι ίσων εκπαιδευτικών ευκαιριών σε όλους τους μαθητές είναι το ποιοί μαθητές φτάνουν τελικά στην κορυφή της εκπαιδευτικής κλίμακας, ποιά η αντιστοιχία τους σε σχέση με την κοινωνική διαστρωμάτωση, πόσο οι επιμέρους παράγοντες επηρεάζουν αυτή την εξέλιξη, τι συμβαίνει στις επιμέρους φάσεις της εξέλιξης και πόσο μπορεί το εκπαιδευτικό σύστημα να τροποποιήσει τις σχετικές διαδικασίες.

Τα συμπεράσματα καταλήγουν στο ότι οι βασικοί παράγοντες που επηρεάζουν την εκπαιδευτική και αργότερα την επαγγελματική και κοινωνική εξέλιξη των ατόμων είναι, το κοινωνικό και οικονομικό «status» της οικογένειας, το επάγγελμα των γονέων, ο ρόλος της μητέρας, το φυσικό και γλωσσικό περιβάλλον, το πολιτισμικό κεφάλαιο, η προέλευση του μαθητή από κάποια μειονότητα, η στάση του δασκάλου και ο θεσμοθετημένος από την κοινωνία ρόλος του σχολείου.

Κοινωνικο-οικονομικό «status» οικογένειας

Σχέση επαγγέλματος γονέων - έφρασης για μάθηση παιδιού

Το σημαντικότερο ρόλο στη σχολική επίδοση των μαθητών φάνηκε να παίζει το κοινωνικό επίπεδο των οικογενειών από τις οποίες προέρχονται. Λέγοντας κοινωνικό επίπεδο θεωρούμε το προϊόν της σύγκλισης του οικονομικού και του πολιτιστικού επιπέδου της οικογένειας.

Η διαφορά της κοινωνικής προέλευσης των μαθητών γίνεται εμφανής από τα πρώτα κιόλας σχολικά τους βήματα και φαίνεται από τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζουν τη μάθηση και το σχολείο γενικότερα. Έτσι, το παιδί που προέρχεται από μια ανώτερη κοινωνική τάξη με τη σταθερή υποστήριξη και ενθάρρυνση της οικογένειάς του έρχεται στο σχολείο με θετικότερη στάση προς αυτό και δείχνει να έχει καταλάβει πως μέσα από την καλή σχολική επίδοση και επιτυχία μπορεί να φτάσει στα πρότυπα που έχει από το σπίτι διδαχθεί. Από την άλλη μεριά, το παιδί που προέρχεται από κατώτερη κοινωνική τάξη έχει μια περισσότερο αρνητική ή έστω ουδέτερη στάση απέναντι στο σχολείο και τις αξίες που αυτό πρεσβεύει.

Η σύγκριση της σχολικής επίδοσης των μαθητών σε σχέση με την κοινωνική και οικονομική κατάσταση των οικογενειών τους αποδεικνύει ότι υπάρχει ταύτιση των παραπάνω μεταβλητών.

Έτσι, κατά κανόνα οι καλοί και άριστοι μαθητές είναι τα παιδιά που προέρχονται από ανώτερα κοινωνικά στρώματα, μέτριοι τα παιδιά μεσοαστικών οικογενειών και κακοί τα παιδιά κατώτερων στρωμάτων.

Στατιστικές έρευνες απέδειξαν το γεγονός ότι τα παιδιά των κατώτερων κοινωνικών τάξεων προχωρούν δυσκολότερα στην εκπαιδευτική κλίμακα και η δυσκολία αυτή γίνεται εντονότερη όσο προχωρούν σε μεγαλύτερες τάξεις. Έχουν περισσότερες πιθανότητες να παρατήσουν το σχολείο σε κάποια ενδιάμεση φάση και πολύ λίγες να φτάσουν στις ανώτερες θέσεις της κλίμακας, δηλαδή στις ανώτερες σχολές. Ακόμη και οι σχολές που επιλέγονται από τα παιδιά αυτά είναι οι πιο απλές και εύκολες, παρόλο που οι πιθανότητες να τις τελειώσουν δεν είναι ίδιες με αυτές των παιδιών ανώτερων τάξεων.

Από την άλλη, τα παιδιά ανώτερων κοινωνικών τάξεων, δείχνουν να κινούνται ευκολότερα στην εκπαιδευτική κλίμακα φτάνοντας με μεγαλύτερο ποσοστό στις ανώτερες σχολές. Εκεί κατά κανόνα επιτυγχάνουν σε πιο δύσκολες σχολές και οι πιθανότητες εγκατάλειψης στη μέση των σπουδών τους είναι λιγότερες³.

Βέβαια υπάρχουν και μαθητές χαμηλών κοινωνικών στρωμάτων που πετυχαίνουν στις ανώτερες σχολές και ίσως και στις πιο δύσκολες, αλλά το ποσοστό τους είναι σχεδόν ασήμαντο μέσα στο σύνολο των επιτυχόντων.

3. Banks Olive, Η κοινωνιολογία της εκπαίδευσης, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1987, σελ. 99.

Λιγότερα παιδιά ανώτερων κοινωνικών τάξεων φαίνονται να πετυχαίνουν σε κατώτερες σχολές μετά το τέλος των βασικών τους σπουδών και αυτό οφείλεται όχι στο ότι δεν μπορούν αλλά στο ότι δεν στοχεύουν σ' αυτές. Τα παιδιά των κατώτερων κοινωνικών τάξεων δείχνουν μεγαλύτερη προτίμηση σ' αυτές τις σχολές διότι είναι πιο προσιτές σ' αυτά τόσο από τη μαθησιακή όσο και από την πλευρά του οικονομικού κόστους που συνεπάγεται η φοίτησή τους. Τέτοιες επιλογές τους δίνουν τη δυνατότητα μιας πιο αργής, ίσως μικρής, αλλά σχετικά εξασφαλισμένης κοινωνικής κινητικότητας προς τα πάνω σε σχέση με τη θέση των γονιών τους μέσα στην κοινωνική διαστρωμάτωση.

Τα προηγούμενα είναι αποτέλεσμα και των οικονομικών συνθηκών των οικογενειών των μαθητών που σε σχέση με τις κοινωνικές επιδιώξεις τους επηρεάζουν τα όρια που μπορεί ο καθένας να φτάσει. Όμως, φαίνεται να έχουν σχέση ως προς ένα βαθμό και με το επάγγελμα των γονιών τους.

Έχει διαπιστωθεί ότι γονείς με επαγγέλματα μη χειρωνακτικά ενθαρρύνουν περισσότερο τα παιδιά τους να έχουν καλύτερη σχολική επίδοση και ενδιαφέρονται περισσότερο για την πρόδοό τους. Επισκέπτονται αρκετές φορές το σχολείο των παιδιών τους και το ενδιαφέρον τους αυξάνει σχετικά, καθώς το παιδί τους μεγαλώνει αυξάνοντας ταυτόχρονα και τις προσωπικές του φιλοδοξίες. Αντίθετα, οι γονείς με χειρωνακτικά επαγγέλματα δείχνουν να έχουν λιγότερες φιλοδοξίες για τα παιδιά τους, αλλά και τα ίδια λιγότερες φιλοδοξίες για τον εαυτό τους⁴.

Φαίνεται ότι η γνώση των δυνατοτήτων, των ευκαιριών και των προτερημάτων των μη χειρωνακικών επαγγελμάτων από τους ίδιους τους γονείς, τους οδηγεί να κατευθύνουν από νωρίς τα παιδιά τους σε τέτοιες κατευθύνσεις. Έτσι τα παιδιά τους διαμορφώνουν ασυνείδητα από νωρίς τις φιλοδοξίες τους στρέφοντάς τες σε επαγγέλματα καλύτερα των γονιών τους και προσπαθούν περισσότερο μέσα στο σχολείο.

Αντίθετα, τα παιδιά χειρωνακτών έχουν λιγότερες απαιτήσεις από το σχολείο και οι φιλοδοξίες τους περιορίζονται σε πιο χαμηλά επίπεδα μην έχοντας την κατάλληλη ενθάρρυνση από τους γονείς τους. Εδώ φαίνεται ότι οι πεποιθήσεις και οι αξίες των κατώτερων τάξεων περιστέλλουν τις πολύ εκούσιες ενέργειές τους που θα μπορούσαν να βελτιώσουν τη χαμηλή τους θέση στο μέλλον.

Οι γονείς, όταν δείχνουν ενδιαφέρον για το παιδί και τη σχολική του επίδοση, ωθούν το παιδί σε μεγαλύτερες προσπάθειες, οι καλοί καρποί των οποίων λειτουργούν ανατροφοδοτικά και κάνουν και το ίδιο το παιδί να προσπαθήσει περισσότερο λειτουργώντας ενισχυτικά. Έχει αποδειχθεί ότι η ενθάρρυνση από τους γονείς, τους συγγενείς, τους φίλους και τους δασκάλους, καθώς και η αντίληψη που διαμορφώνει ο/η νέος/α για τις ικανότητές του/της δρουν ως μεταβλητές ανάμεσα στην κοινωνική καταγωγή, στις ικανότητες και στις άλλες φιλοδοξίες του ατόμου.

Ο ρόλος της μητέρας

Ένα, ιδιαίτερο ρόλο φαίνεται να έχει και η στάση της μητέρας σε σχέση με την επίδοση των παιδιών τους.

Διαφάνηκε ότι η ενθάρρυνση του παιδιού και η συμπαράστασή του από την πλευρά της μητέρας του, η παρακολούθησή και η καθοδήγησή του όταν οι άλλοι παράγοντες είναι ίσοι με τους άλλους μαθητές, επη-

4. Banks Olive, όπ.π., σελ. 135.

ρεάζει θετικά ή αρνητικά την επίδοσή του. Ο Cohen, για παράδειγμα, ανακάλυψε ότι οι μπότερες που προέρχονται από οικογένειες υπαλλήλων γραφείου και οι οποίες είχαν παντρευτεί άντρες κατώτερης τάξης είχαν μεγαλύτερη πιθανότητα να αποκτήσουν γιους που θα ήθελαν να προχωρήσουν στις σπουδές τους απ' ό,τι οι μπότερες που προέρχονταν από οικογένειες εργαζόμενες χειρωνακικά⁵.

Η επίδραση της μπότερας φαίνεται να έχει ιδιαίτερη σημασία μιας και λαμβάνει χώρα από πρώιμο στάδιο της ανάπτυξης του παιδιού όπου διαμορφώνονται οι βασικές τοποθετήσεις του απέναντι στο σχολείο και στην εργασία μέσα στη ζωή.

Φυσικό και γλωσσικό περιβάλλον

Σημαντικός φαίνεται να είναι και ο ρόλος του περιβάλλοντος, στο οποίο είναι ενταγμένος ο μαθητής. Έτσι, εξίσου σημαντικό με το ενδιαφέρον για σχολική επιτυχία από την πλευρά της οικογένειας είναι και το ενδιαφέρον της σχολικής τάξης όπου φοιτά ο μαθητής. Έχει παρατηρηθεί ότι σε τάξεις όπου η πλειονότητα των μαθητών έχει υψηλές φιλοδοξίες και προσπαθεί για το καλύτερο, ωθούνται και οι αδύνατοι ή αδιάφοροι μαθητές να προσπαθήσουν και να πετύχουν περισσότερα σε σχέση με το αν ήταν σε μια αδιάφορη σχετικά τάξη. Βέβαια η σύσταση της τάξης αποτελεί μια ιδιαίτερη παράμετρο γιατί παρουσιάζονται διαφορές σε αυτήν ανάλογα με το πού βρίσκεται το σχολείο. Διαπιστώθηκαν διαφορές σχολικών επιδόσεων σε τάξεις με περισσότερα παιδιά ανώτερων κοινωνικών τάξεων απ' ό,τι σε άλλες με περισσότερα παιδιά κατώτερων κοινωνικών τάξεων, σε τάξεις αστικών περιοχών από τάξεις σε ημιαστικές ή αγροτικές περιοχές, σε τάξεις αμιγώς ιθαγενών μαθητών απ' ό,τι σε τάξεις με περισσότερα παιδιά μειονοτήτων. Αξίζει να σημειωθεί ότι τέτοιες διαφορές βρέθηκαν ακόμη και σε περιπτώσεις θρησκευτικών μειονοτήτων όπως για παράδειγμα το γεγονός ότι ένα εβραϊόπουλο έχει μεγαλύτερες πιθανότητες σχολικής επιτυχίας από ένα χριστιανόπουλο ίσης ικανότητας⁶.

Διαφορές παρουσιάστηκαν και σε σχολεία σε κοντινές γειτονίες μιας πόλης όπου όμως η κοινωνική προέλευση των μαθητών και το επάγγελμα των γονιών (όπως αναφέρθηκε σε άλλο κεφάλαιο, επιστήμονες, υπάλληλοι, επαγγελματίες, χειρωνακτες) ήταν διαφορετικά.

Σχετική με το περιβάλλον είναι και η ίδια η σύνθεση της οικογένειας απ' όπου προέρχεται το παιδί.

Ιδιαίτερη σημασία έχει το μέγεθος της οικογένειας, ίσως ακόμη και η θέση του παιδιού στη σειρά των παιδιών. Πολυμελείς οικογένειες δεν έχουν τη δυνατότητα να φροντίσουν και να ενθαρρύνουν όλα τους τα παιδιά ώστε αυτά να έχουν καλύτερη σχολική επίδοση. Το επίπεδο εκπαίδευσης των γονέων, η κακή στέγαση και ο πιθανός συνωπισμός ακόμη και οι υποχρεώσεις τους απέναντι στα άλλα μέλη δεν ενθαρρύνει τους μαθητές να μελετήσουν και να προσπαθήσουν περισσότερο ώστε να έχουν καλύτερη σχολική απόδοση, αλλά αντίθετα συρρικνώνουν και τις φιλοδοξίες τους.

Αρνητικά δρουν και η κακή σίτιση, η κακή υγεία και οι κακές βιοτικές και στεγαστικές συνθήκες της οικογένειας⁷. Έτσι, όταν ολόκληρη η οικογένεια είναι δυστυχισμένη και εκνευρισμένη απ' όλα όσα ανα-

5. Banks Olive, ό.π.π., σελ. 161.

6. Banks Olive, ό.π.π., σελ. 109.

7. Banks Olive, ό.π.π., σελ. 126.

φέρθηκαν παραπάνω, δεν μπορεί το μέλος της (ο μαθητής) να διαφέρει ως προς τη συμπεριφορά και τις διαθέσεις του.

Παράλληλα με τα παραπάνω αξίζει να γίνει ιδιαίτερη αναφορά και στο γλωσσικό περιβάλλον.

Είναι φυσικό, άτομα που βρίσκονται σε ένα γλωσσικό περιβάλλον διαφορετικό από αυτό του εκπαιδευτικού μας συστήματος, να μειονεκτούν έναντι των άλλων παιδιών. Η ανάπτυξη μέσα στο σχολείο ιδιαίτερου γλωσσικού κώδικα, ίσως ξένου από αυτόν που το παιδί χρησιμοποιεί στην καθημερινή του ζωή δυσκολεύει την επικοινωνία του με τους άλλους μαθητές και με το δάσκαλο και φρενάρει την επίδοσή του.

Έχει παρατηρηθεί ακόμη ότι μαθητές από την επαρχία υστερούν ως προς τον γλωσσικό πλούτο από τα παιδιά των αστικών περιοχών ή των πόλεων. Σύμφωνα με τον Berhstein, τα παιδιά της εργατικής τάξης που χρησιμοποιούν ένα *περιορισμένο* γλωσσικό κώδικα έχουν δυσκολίες επικοινωνίας στη σχολική αίθουσα και παρουσιάζουν μικρότερο δείκτη νοημοσύνης σε γλωσσικά και μη γλωσσικά διαγωνίσματα. Τα παιδιά ανώτερων κοινωνικών τάξεων έχουν αντίθετη συμπεριφορά διότι οι διαφορετικές συνθήκες που αφορούν στο ευρύτερο πολιτισμικό κεφάλαιο της οικογένειας, ευνοούν την ανάπτυξη του *εξελιγμένου* γλωσσικού κώδικα και, κατά συνέπεια, την ανάπτυξη διαφορετικών προσανατολισμών⁸.

Παράλληλα, πάντα κατά τον Berhstein, η χρήση των δύο κωδίκων αντανακλούν και την κοσμοεικόνα που το άτομο έχει ενστερνιστεί και που δέχεται παθητικά γι' αυτόν που χρησιμοποιεί τον περιορισμένο γλωσσικό κώδικα ή που μπορεί και θέλει να αλλάξει γι' αυτόν που χρησιμοποιεί τον εξελιγμένο γλωσσικό κώδικα.

Φύλο

Ένας άλλος παράγοντας ανισότητας είναι η διαφορά φύλου στους ανθρώπους. Παλαιότερα βέβαια τα ποσοστά αυτά ήταν πολύ εμφανή και αρνητικά για τις γυναίκες, ενώ στις ημέρες μας οι διαφορές αυτές τείνουν να εκλείψουν. Οι διαφοροποιήσεις όμως από χώρα σε χώρα είναι μεγάλες ανάλογα με τις ευρύτερες κοινωνικές αξίες και με τη θέση των γυναικών στην αγορά εργασίας κάθε περιοχής.

Παρατηρήθηκε στατιστικά ότι τα κορίτσια παρ' ότι παρουσιάζουν καλύτερη σχολική επίδοση από τα αγόρια στα πρώτα και μεσαία στάδια της σχολικής κλίμακας, εν τούτοις, λιγότερα τελειώνουν τα μεσαία σχολεία και ακόμη λιγότερα εισέρχονται σε ανώτερες σχολές.

Ωστόσο, όμως, είναι αξιόλογο να παρατηρήσουμε την τάση των γυναικών να συγκεντρώνονται σε ορισμένα είδη ανώτατης εκπαίδευσης όπως, για παράδειγμα, λιγότερες γυναίκες επιλέγουν θετικές επιστήμες απ' ό,τι οι άνδρες, ενώ περισσότερες, παιδαγωγικές σχολές. Επίσης, λιγότερες πιθανότητες έχουν να συνεχίσουν σε κάποια τεχνική μέση ή ανώτερη σχολή. Σημαντικά κατώτερη έναντι των ανδρών είναι και η διαφορά των ποσοστών στις μεταπτυχιακές και διδακτορικές σπουδές.

Μειονότητες - Πολιτισμικό κεφάλαιο

Τα θέματα με τις μειονότητες και το πολιτισμικό κεφάλαιο λίγο ή πολύ, έχουν παραπάνω διερευνηθεί.

8. Νταλάκας Χ. Θεόδωρος, Εισαγωγή στην κοινωνιολογία, Θέματα κοινωνιολογίας της παιδείας, Ιωάννινα 1983, σελ. 176.

Εκείνο που αξίζει ειδικότερα να σημειωθεί είναι ότι τα ποσοστά που εμφανίζονται στη σχολική επιτυχία κάποιων φυλών έναντι κάποιων άλλων, θα πρέπει να εξηγηθούν όχι αυτόνομα, αλλά σε σχέση και με τους άλλους κοινωνικούς παράγοντες ισότητας (επάγγελμα γονιών, μόρφωση, οικονομική κατάσταση) που σχετίζονται με κάθε περίπτωση. Θα γίνει φανερό ότι όλοι αυτοί οι παράγοντες είναι που καθορίζουν τη σχολική επίδοση των παιδιών μειονοτήτων και όχι κάποια φυλετική διαφορά πνευματικής κατωτερότητας ή ανωτερότητας της σε σχέση με μια άλλη φυλή.

Ιδιαίτερο βάρος βέβαια, θα πρέπει να δώσουμε και στο πολιτισμικό κεφάλαιο που κάθε φυλή - μειονότητα έχει και τη διαφοροποιεί από κάποια άλλη φυλή ως προς τις στάσεις και τις αξίες απέναντι στη ζωή, μέρος της οποίας αποτελεί και το σχολείο.

Παράλληλα, ενδιαφέρον έχει να εξετάσουμε και το πολιτισμικό κεφάλαιο της κάθε οικογένειας που στο επίπεδο που μπορεί, παίζει και αυτό το ρόλο του στη σχολική επίδοση του μαθητή. Οι αξίες και στάσεις του μαθητή είναι αποτέλεσμα της αιτιώδους σχέσης των αξιών και στάσεων των γονέων και δικαιολογούν τις διαφορετικές επιδόσεις παιδιών που προέρχονται από ίδια κοινωνικά στρώματα⁹. Για παράδειγμα, η διάθεση εξωσχολικών βιβλίων στο παιδί από την οικογένεια ή η πραγματοποίηση εκδρομών με το παιδί μπορεί να μη φαίνεται ότι επηρεάζουν άμεσα τη σχολική επίδοση, αλλά αποτελούν ένα ευρύτερο μορφωτικό πλαίσιο, το οποίο δρα προσθετικά στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του ατόμου και στην έφεσή του για μάθηση.

Ο ρόλος του εκπαιδευτικού

Συνδεδεικός κρίκος ανάμεσα στους μαθητές, την ύλη, το εκπαιδευτικό σύστημα και την κοινωνία, ο δάσκαλος παίζει και αυτός το ρόλο του και μπορεί να επηρεάσει ως ένα βαθμό τη σχολική επιτυχία των μαθητών του.

Πρέπει να είναι σε θέση να αξιοποιεί τα δεδομένα της σύγχρονης παιδαγωγικής έρευνας ώστε να συντελεί στην καλύτερη μετάδοση των γνώσεων και στη δημιουργία από μέρους του ίσων ευκαιριών μάθησης για τους μαθητές του.

Συχνό σφάλμα από μέρος των δασκάλων είναι η συνειδητή ή όχι κατάταξη των μαθητών τους σε κατηγορίες καλών, μέτριων και κακών μαθητών. Την κατάταξη αυτή αντιλαμβάνονται γρήγορα και οι μαθητές τους και προσαρμόζουν ανάλογα τόσο τις επιδόσεις όσο και τις φιλοδοξίες τους. Μειώνεται η επιθυμία τους για μάθηση, αλλά και οι φιλοδοξίες του ίδιου του δασκάλου για την τάξη του. Επιπλέον, καταστρέφεται το «εγώ» και το αυτοσυναισθημα ενός μεγάλου αριθμού μαθητών, κατάσταση που διαιωνίζεται και τους υποχρεώνει να φοιτούν στο σχολείο κάτω από συνθήκες συνεχούς ματαίωσης και ταπείνωσης.

Ο εκπαιδευτικός δεν πρέπει να περιμένει από όλα τα παιδιά να μαθαίνουν με τον ίδιο ρυθμό. Θα πρέπει να δίνει τον κατάλληλο χρόνο και βοήθεια στον αδύνατο μαθητή να καταλάβει ότι διδάχθηκε πράγμα που σύντομα θα του δώσει μεγαλύτερη ώθηση και η επίδοσή του τις περισσότερες φορές θα φτάσει στην επί-

9. Νταλάκας Χ. Θεόδωρος, ό.π., σελ. 179.

δοση του μαθητή που μαθαίνει γρήγορα. Τα παραπάνω προτείνονται από τον Bloom με τη θεωρία της «πλήρους μαθήσεως». Ο Bloom υποστηρίζει ότι η εφαρμογή της μεθόδου αυτής στα τρία με τέσσερα πρώτα χρόνια της σχολικής ζωής του παιδιού εξασφαλίζει τις βάσεις για την υπόλοιπη σχολική του καριέρα. Ο δάσκαλος πρέπει να μάθει το μαθητή να εμπιστεύεται τις ικανότητές του αναπτύσσοντας το αυτοσυναισθημά του και να προσπαθεί στο μέτρο των δυνατοτήτων του (ο δάσκαλος) να εξασφαλίζει ψυχική ηρεμία σε όλη την τάξη του.

Παρόλο που όλοι οι εκπαιδευτικοί κατά κανόνα προσπαθούν να εξασφαλίσουν ίσες ευκαιρίες μάθησης στους μαθητές τους, με τη συνεχή χρήση της μετωπικής διδασκαλίας, ασυνείδητα, έχει αποδειχθεί πως απευθύνονται συχνότερα σε ορισμένους μαθητές, κάνοντας κάποιους άλλους να δαπανούν εκατοντάδες ωρών στο σχολείο χωρίς ουσιαστική επικοινωνία μαζί τους. Έτσι, το ιδανικό τους για εξασφάλιση ίσων ευκαιριών υπονομεύεται από την ίδια τη συμπεριφορά τους πράγμα για το οποίο υπεύθυνες είναι οι σχολές που τους εκπαιδεύουν και τους επιμορφώνουν.

Ο δάσκαλος θα πρέπει να λειτουργεί ανατροφοδοτικά και διορθωτικά αμέσως μετά τη διαπίστωση κενών και ελλείψεων από τους μαθητές του, αλλά και, ακόμη, να οργανώνει τρόπους συμπληρωματικής βοήθειας για τον κάθε μαθητή και με άλλα πρόσωπα, όπως με το να κατευθύνει τους γονείς, να εξασφαλίζει τη βοήθεια από κάποιο συμμαθητή, κ.τ.λ.

Δεν πρέπει να καθορίζει την προσφορά της μάθησης σύμφωνα με τις προσδοκίες του από την ανταπόκριση των μαθητών, αλλά να χρησιμοποιεί ως γνώμονα τις προσδοκίες, τις ανάγκες και τις ικανότητές τους.

Η δημιουργία των προϋποθέσεων που συμβάλλουν στη μεγιστοποίηση της επίδοσης στο σχολείο, όπως είναι η διεύρυνση του χρόνου ενεργητικής συμμετοχής του μαθητή, η ύπαρξη γνωστικών ή άλλων στοιχείων για την εκμάθηση της νέας γνώσης, η χρησιμοποίηση των προσφορότερων μεθόδων αξιολόγησης ώστε να μην απογοητεύεται ο μαθητής, η διδασκαλία υψηλής ποιότητας από μέρους του και η συνεργασία με την οικογένεια, είναι έργο του δασκάλου.

Ο δάσκαλος θα πρέπει κυρίως να είναι παιδαγωγός, να ενδιαφέρεται εξίσου για όλους τους μαθητές του και να εξασφαλίζει συνθήκες δημοκρατίας μέσα στην τάξη του, ώστε οι μαθητές να τον αποδεχθούν¹⁰.

Παρά τη συνοπτική παρουσίαση των παραπάνω σημείων από την πλευρά του δασκάλου που βοηθούν τους μαθητές να πετύχουν καλές σχολικές επιδόσεις, φαίνεται το μέγεθος της ευθύνης του απέναντί τους όσον αφορά στο ρόλο του στη σχολική επιτυχία τους.

Ο ρόλος του σχολείου

Σημαντικός παράγοντας που επηρεάζει τη σχολική επίδοση των μαθητών είναι και το ίδιο το σχολείο. Θα πρέπει να λειτουργεί προσφέροντας τις ίδιες δυνατότητες σε όλους τους μαθητές και να τους προσφέρει την ευκαιρία να επωφελούνται από τα αγαθά του άσχετα από την κοινωνική ή οικονομική καταγωγή ή άλλη διαφορά τους.

10. Νταλάκας Χ. Θεόδωρος, όπ.π., σελ. 184.

Θα πρέπει να σεβεται τον πολυισμό που φέρνουν τα παιδιά μαζί τους, να μη θεωρεί κάποια έναντι άλλων κατώτερα, αλλά διαφορετικά και να διαμορφώνει τα προγράμματα και τη διδασκαλία του έτσι ώστε όλα να επωφελούνται στο μέγιστο δυνατό βαθμό από τα αγαθά του¹¹.

Ο Νίκος Πουλαντζάς γράφει για το ρόλο της παιδείας σε σχέση με τις κοινωνικές τάξεις ότι, το σχολικό σύστημα είναι ένας μηχανισμός που κατανέμει τους συγκεκριμένους ανθρώπους στις διάφορες κοινωνικές τάξεις.

Οι Bourdieu, Passeron αναφέρουν ότι είναι λίγο να πούμε ότι το σχολείο υπηρετεί την κυρίαρχη τάξη. Δεν είναι τίποτε άλλο από την υπηρεσία της κυρίαρχης τάξης και συνεχίζουν, λέγοντας ότι το διδακτικό σύστημα συμβάλλει με τρόπο αναντικατάστατο στο να διαιωνίζει τη δομή των ταξικών σχέσεων και πάραυτα να τις νομιμοποιεί.

Στα παραπάνω συμφωνούν και οι Bodelo, Estamble, οι οποίοι διακηρύττουν ότι το σχολικό σύστημα συμβάλλει, όσο εξαρτάται απ' αυτό, στην αναπαραγωγή των σχέσεων της καπιταλιστικής αναπαραγωγής. Το σχολείο είναι ένα σύστημα αγώνα στην υπηρεσία της αστικής τάξης, ένα εργαλείο της δικτατορίας της αστικής τάξης. Η αποτελεσματική του δράση βρίσκεται στο να οδηγεί στην αποτυχία τα παιδιά των προλετάρων για να τα υποτάξει τελικά στις θέσεις τους σαν εκμεταλλευομένων. Διαχωρίζει και κατατάσσει τους ανθρώπους, σε αυτούς που έμαθαν γράμματα και είναι υπερήφανοι για την παιδεία τους και σ' αυτούς που δεν τα κατάφεραν και προορίζονται για χειρωνακτικές εργασίες. Το περίεργο μάλιστα είναι ότι και οι ίδιοι οι αποκλεισμένοι πείθονται ότι δίκαια αποκλείστηκαν από ένα αξιοκρατικό σύστημα ίσων ευκαιριών.

Το σχολείο, αντίθετα με την αρχή της ισότητας των πολιτών, δεν είναι ενιαίο, αλλά χωρισμένο στο κανονικό σχολείο που οδηγεί στις ανώτερες σπουδές και σε ποικίλα είδη σχολικών ιδρυμάτων που οδηγούν τους μαθητές τους στα διάφορα χειρωνακτικά επαγγέλματα.

Επιτελεί τον καταμερισμό της κοινωνικής εργασίας χωρίς να τον επιβάλλει άμεσα και χωρίς καν να τον επιδιώκει συνειδητά. Οι αξίες, τα προτερήματα και οι ικανότητες που το σχολείο βραβεύει αντιστοιχούν σε όσα απαιτούν οι κοινωνικές σχέσεις εργασίας. Διαμορφώνει τους μαθητές ώστε να αποδέχονται το οικονομικό σύστημα και τις αρχές του και τους προετοιμάζει να αποδεχτούν τις κοινωνικές σχέσεις και τη θέση που τους περιμένει στην κοινωνική εργασία.

Μπορούμε να πούμε ότι η ευθύνη για τη σχολική αποτυχία βαραίνει σε μεγάλο βαθμό το ίδιο το σχολείο. Η σχολική αποτυχία οφείλεται στη σχολική επιλογή, δηλαδή, οφείλεται στο γεγονός ότι, αντί να βρίσκει τις μεθόδους και τις τεχνικές που θα μεταδώσουν σε όλους τους μαθητές την ποσότητα των γνώσεων που αντιστοιχεί σε κάθε επίπεδο, το σχολείο κυρίως ασχολείται πώς θα εντοπίσει τους ικανούς από τους ανίκανους, δηλαδή τους αυριανούς διανοούμενους από τους χειρώνακτες. Αν ο ρόλος του σχολείου ήταν η μετάδοση γνώσεων και η παροχή ίσων δυνατοτήτων στους μαθητές και όχι η επιλογή τους με στόχο τον καταμερισμό της κοινωνικής εργασίας δε θα υπήρχε πρόβλημα σχολικής αποτυχίας.

Καταλαβαίνουμε λοιπόν ότι, ενώ οι μαθητές έρχονται στο σχολείο με άνισα εφόδια (μορφωτικά, κοινω-

11. Νταλάκας Χ. Θεόδωρος, ό.π.π., σελ. 179.

νικά), το σχολείο με τις βαθμολογίες, τις εξετάσεις, αλλά και τις βαθμίδες του τους επιλέγει ανάλογα με τις επιδόσεις τους και τους κατατάσσει στις ανάλογες βαθμίδες, από τις οποίες όμως προορίζονται για διαφορετικού τύπου εργασίες (διανοητικές, χειρονακτικές, κ.τ.λ.). Έτσι λοιπόν, μέσα από μια μακρόχρονη διαδικασία αξιολόγησης χωρίς να το καταλάβουν, τελειώνοντας καταλήγουν στην ανάλογη κοινωνική τάξη. Το σχολείο λοιπόν, συμβάλλει στην αναπαραγωγή και στην ταξική διαίρεση. Θα ήταν πολύ δύσκολο έως ακατόρθωτο το σχολείο μόνο του σε μια κοινωνία διηρημένη σε τάξεις να πετύχει αντίθετα αποτελέσματα, εκείνο όμως που μπορεί να κάνει είναι να αμβλύνει την ανισότητα των κοινωνικών τάξεων.

Ο Jencks γράφει ότι, αν θέλουμε οικονομική ισότητα στην κοινωνία μας, πρέπει να την επιτύχουμε αλλάζοντας τους οικονομικούς θεσμούς και όχι τα σχολεία, μας προτείνει δε να επιβληθεί ένας πολιτικός έλεγχος πάνω στους οικονομικούς θεσμούς που δίνουν μορφή στην κοινωνία μας. Συνεχίζοντας παρατηρεί ότι οι προσπάθειες για εξίσωση των ευκαιριών στην εκπαίδευση δεν είχαν σπουδαία αποτελέσματα γιατί οι σχετικές μεταρρυθμίσεις ήταν προσανατολισμένες προς την εξίσωση ευκαιριών επιτυχίας ή αποτυχίας, αντί να επιδιώξουν να μειώσουν την κοινωνική και οικονομική απόσταση ανάμεσα σε αυτούς που πέτυχαν και σε αυτούς που έχουν αποτύχει. Ο Jencks λοιπόν βλέπει την κοινωνική ανισότητα να δημιουργείται κυρίως έξω από το σχολείο. Το σχολείο δεν είναι η κατ' εξοχήν αιτία που οδηγεί τα παιδιά του λαού στα πόστα των εκμεταλλευομένων, ούτε όμως είναι άμοιρο ευθυνών, ούτε μπορεί μόνο του να εξαλείψει την κοινωνική ανισότητα. Εκείνο όμως που μπορεί, είναι να υπολογίζει το «κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο των μαθητών», τις «αποκτηθείσες ικανότητες από το γεγονός της εξάρτησης ενός μαθητή από το κοινωνικό του περιβάλλον», να του προσφέρει ανάλογη γνώση ώστε να αμβλυνθούν οι κοινωνικές ανισότητες και να μη βάζει το παιδί σε κριτήρια επιλογής γιατί τότε συμβάλλει στην αναπαραγωγή των τάξεων.

Ελληνικά δεδομένα

Για τα δεδομένα της ελληνικής εκπαίδευσης υπάρχουν κάποιες έρευνες που καταπιάνονται με τα θέματα της κοινωνικής προέλευσης και της σχολικής επίδοσης των μαθητών. Μια τέτοια είναι του Π. Παπακωνσταντίνου με θέμα: «Η ανισότητα στην ελληνική υποχρεωτική εκπαίδευση» και μια άλλη του Θ. Μυλωνά με τίτλο: «Η αναπαραγωγή των κοινωνικών τάξεων μέσα από τους σχολικούς μηχανισμούς» όπου μελετήθηκε η ανισότητα στη σχολική επίδοση σε συνάρτηση με τις γεωγραφικές περιοχές. Επίσης, σύμφωνα με τους γεωγραφικούς χάρτες της Μ. Ηλίου φαίνονται πιο ευνοημένοι όσον αφορά στην εκπαίδευση οι κάτοικοι της Αττικής και πιο αδικημένοι οι κάτοικοι της Θράκης.

Από τις έρευνες αυτές διαπιστώθηκε ότι η κοινωνική ανισότητα διατηρείται και αναπαράγεται μέσα στο ελληνικό σχολείο.

Έκτοτε, δημιουργήθηκαν και καινούργια δεδομένα για τον ελλαδικό χώρο, κυρίως με την προσέλευση μεταναστών με ελληνική ή και όχι αρκετές φορές εθνική καταγωγή, από τις χώρες του πρώην ανατολικού πολιτικού συνασπισμού. Οι μαθητές αυτοί έρχονται με αρκετά διαφοροποιημένο πολιτισμικό κεφάλαιο από αυτό των ιθαγενών μαθητών, αλλά και με άσχημες κοινωνικές και οικονομικές προοπτικές, οπότε τίθεται ένα καινούργιο πρόβλημα κοινωνικοοικονομικής αλλά και εκπαιδευτικής ανισότητας.

Η προσπάθεια του ελληνικού κράτους να αντιμετωπίσει το πρόβλημα με τη δημιουργία ιδιαίτερων τάξεων υποδοχής ή φροντιστηριακών τμημάτων αποτελεί μια πρόχειρη αντιμετώπιση του προβλήματος που καλύπτει προσωρινά τις ανάγκες, αλλά δεν τις λύνει οριστικά εάν όλα αυτά δεν συνοδεύονται και από τη δημιουργία μηχανισμών ένταξης των μεταναστών και αφομοίωσής τους από την ελληνική κοινωνία και τη θέσπιση μέτρων, ώστε να τους ανακουφίσουν οικονομικά και να τους εντάξουν στην κοινωνικο-οικονομική ζωή του τόπου.

Αν εξαιρέσουμε την κοινωνική διάσταση του θέματος, που άλλωστε είναι και θέμα πολιτικό, θα πρέπει να αναγνωρίσουμε ότι η χώρα μας έχει προχωρήσει αρκετά στην ιδέα της παροχής ίσων εκπαιδευτικών ευκαιριών στους πολίτες της με θέσπιση εκπαιδευτικών μέτρων που σε αρκετό βαθμό απαλύνουν το πρόβλημα. Έτσι, με διάφορα νομοθετικά μέτρα όπως η αύξηση των ετών υποχρεωτικής φοίτησης σε συνδυασμό με την κατάργηση των εισαγωγικών εξετάσεων στις ενδιάμεσες βαθμίδες, η κατάργηση των ξεχωριστών γυμνασίων και λυκείων για αγόρια και κορίτσια, η ίδρυση περιφερειακών πανεπιστημιακών σχολών, η δημιουργία πανεπιστημιούπολεων, η παροχή δωρεάν εκπαίδευσης με πολλές παροχές, η καθιέρωση ενιαίων αδιάβλητων εξετάσεων για εισαγωγή στα Α.Ε.Ι. (ο θεσμός αυτός αναθεωρήθηκε πρόσφατα), η αναβάθμιση των παιδαγωγικών σχολών, ο διορισμός περισσότερων εκπαιδευτικών σε κάθε βαθμίδα, η κατασκευή και ο εξοπλισμός καινούργιων διδακτηρίων, η δημιουργία φροντιστηριακών τάξεων, κ.ά., έγιναν αρκετά σημαντικά βήματα από εκπαιδευτικής πλευράς τουλάχιστον προς την κατεύθυνση της παροχής ίσων ευκαιριών για όλους τους Έλληνες μαθητές.

Παράλληλα, θα πρέπει να καταβληθούν προσπάθειες ώστε να δαπανηθούν περισσότερα χρήματα για τους λιγότερο προνομιούχους μαθητές, για τη σύμπτυξη με κάθε θυσία, όπου αυτό είναι δυνατό, των απομακρυσμένων ολιγοθέσιων σχολείων σε σχολικά κέντρα, για την καθιέρωση κινήτρων στους έμπειρους εκπαιδευτικούς να παραμείνουν στα χωριά, για τη δημιουργία και άλλων σχολείων ώστε να μη φεύγει ο μαθητής από το χωριό του και να «ξενιτεύεται» για να παρακολουθήσει τα μαθήματα της τάξης του, για τη διαμόρφωση ίσων δυνατοτήτων απόκτησης των ικανοτήτων και γνώσεων που απαιτούν οι κάθε είδους εισαγωγικές εξετάσεις για τα Α.Ε.Ι.

Τελικές διαπιστώσεις - Προτάσεις

Η παροχή ίσων ευκαιριών για εκπαίδευση σε όλα τα άτομα είναι ένα δύσκολο πρόβλημα για κάθε χώρα. Η μεγάλη δυσκολία έγκειται στο γεγονός ότι, όπως μέσα στην κοινωνία υπάρχουν τεράστιες κοινωνικές ανισότητες και αντιθέσεις και χρειάζεται να γίνουν βαθιές κοινωνικές αλλαγές, ώστε να επιτύχουμε μια εξισωτική κοινωνία για όλα τα μέλη της, έτσι και στην εκπαίδευση οι μαθητές προέρχονται από διαφορετικά οικονομικά και κοινωνικά επίπεδα, από διαφορετικό πνευματικό οικογενειακό περιβάλλον και διαμένουν σε τόπους διαφορετικών πολιτισμικών καταβολών. Επομένως, ισότητα ευκαιριών σημαίνει μια προγραμματισμένη προσπάθεια για κατάργηση ή μείωση των κοινωνικών ανισοτήτων με στόχο την ευρύτερη εξίσωση των ευκαιριών για όλα τα άτομα.

Άρα, θα πρέπει να γίνει κατανοητό, ότι για να αντιμετωπισθεί το πρόβλημα της εκπαιδευτικής ανισότητας δεν αρκούν τα καθαρά εκπαιδευτικά μέτρα. Απαιτείται η λήψη κοινωνικών μέτρων για ισότητα ευκαιριών

μέσα στην κοινωνική ζωή, ώστε να μικρύνει η κοινωνική, η οικονομική και πολιτισμική απόσταση που υπάρχει ανάμεσα στα παιδιά των λαϊκών τάξεων και στα προνομιούχα παιδιά των ανώτερων κοινωνικο-οικονομικών στρωμάτων.

Η εξίσωση των εκπαιδευτικών ευκαιριών απαιτεί ριζική αλλαγή των οικονομικών θεσμών που επικρατούν σε μια χώρα, ώστε όλα τα άτομα να απολαμβάνουν εξίσου τα υλικά και πνευματικά αγαθά του τόπου τους.

Απαραίτητος είναι και ο εκδημοκρατισμός του εκπαιδευτικού συστήματος σε κάθε βαθμίδα του, ώστε μέσα σε αυτό να διαμορφώνονται δημοκρατικοί πολίτες.

Παράλληλα, θα πρέπει να ληφθούν και πρόσθετα μέσα για την επέκταση της δωρεάν παιδείας σε κάθε διάσταση της εκπαίδευσης, για την εκπαίδευση όλων των σωματικά ανάπηρων και νοητικά υστερούντων μαθητών, για την καλύτερη εκπαίδευση του διδακτικού προσωπικού και τη συνεχή μετεκπαίδευσή του, για τη δημιουργία και λειτουργία σχολείων γονέων, για τη λειτουργία στην πράξη του θεσμού του εκπαιδευτικού προσανατολισμού, για τη μείωση του αριθμού των μαθητών κατά τάξη και δάσκαλο, για την προγραμματισμένη χρησιμοποίηση των μέσων μαζικής επικοινωνίας με κατάλληλα εκπαιδευτικά και μορφωτικά προγράμματα, για τη φροντίδα από την πολιτεία κατά την προγενέθλια περίοδο όλων των παιδιών της χώρας με λήψη διαφόρων μέτρων κοινωνικής πρόνοιας, για την κατάλληλη οργάνωση του σχολείου, των προγραμμάτων, των μέσων και μεθόδων αγωγής και μόρφωσης, για τη λειτουργία του σχολείου σε δημοκρατική βάση, για την απάλειψη των κοινωνικών διακρίσεων και αδικιών.

Επίλογος

Κλείνοντας τη διαπραγμάτευση της ισότητας των εκπαιδευτικών ευκαιριών και απαντώντας στην ερώτηση που τίθεται από το ίδιο το θέμα, νομίζω, πως δεν είναι ούτε και πραγματικότητα, αλλά ούτε και μύθος. Πιστεύω ότι η αλήθεια, τουλάχιστον για τη χώρα μας, βρίσκεται κάπου στη μέση μιας και, όπως σε προηγούμενα κεφάλαια ανέπτυξα, αξιολογώ ότι έχουν γίνει αρκετά βήματα από την ελληνική πολιτεία, τουλάχιστον στον τομέα των εκπαιδευτικών μέτρων που έπρεπε να παρθούν. Τα μέτρα αυτά απάλυναν πολλές ανισότητες σε σχέση με παλαιότερες εποχές όπου η παιδεία και, κυρίως η ανώτερη, ήταν αποκλειστικό σχεδόν προνόμιο των παιδιών των «καλών» ή εύπορων οικογενειών του τόπου μας, πράγμα που ανακύκλωνε και την οικονομική, αλλά και την κοινωνική ανισότητα σε τελικό αποτέλεσμα.

Απ' την άλλη μεριά, η πλευρά των κοινωνικών μέτρων για κοινωνική και οικονομική εξίσωση των πολιτών είναι κάτι που δεν είναι εύκολο να λυθεί, τουλάχιστον γρήγορα, αλλά απαιτεί μακρόχρονη προσπάθεια τόσο της πολιτείας όσο και των ιδίων των ατόμων. Άλλωστε πιστεύω πως ήδη η κοινωνία μας έχει κατακτήσει το δυνατότερο μέσο με το οποίο μπορεί να επιτύχει σ' αυτό το θέμα και που, κατά τη γνώμη μου, είναι ο εκδημοκρατισμός της ίδιας της κοινωνίας και των διαδικασιών της και πως οι γενικότερες συνθήκες ζωής των Ελλήνων γίνονται όλο και καλύτερες τουλάχιστον για το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού. Ίσως και το αίτημα για ολική εξίσωση των ανθρώπων να είναι και μια ουτοπία, μια ιδανική κατάσταση που μόνο ο Αριστοφάνης στο έργο του «Όρνιθες» κατάφερε να πετύχει.

Βιβλιογραφία

Μυλωνάς Θεόδωρος, Η αναπαραγωγή των κοινωνικών τάξεων μέσα στους σχολικούς μηχανισμούς, *Εκδόσεις Γρηγόρης*.

Νταλάκας Θεόδωρος, Εισαγωγή στην κοινωνιολογία, *Θέματα κοινωνιολογίας της παιδείας*, Ιωάννινα 1983.

Ράσης Σπύρος, Κοινωνιολογία της εκπαίδευσης.

Φραγκουδάκη Άννα, Κοινωνιολογία της εκπαίδευσης, *Εκδόσεις Παπαζήσης*.

Χαραλαμπίδης Γιάννης, Γενική παιδαγωγική, Αθήνα 1983.

Bankks Olive, Κοινωνιολογία της εκπαίδευσης, *Εκδόσεις Παρατηρητής*, Θεσσαλονίκη 1987.